

Introïtustekst:

Het hele menselijke avontuur, tenminste tot nu toe, is een hardnekkige strijd tegen de schaarste.
Sartre

Lezingen:

Exodus 16: 1-4, 13-20 (NBV21)

Vanuit Elim trok het hele volk van Israël weer verder. Op de vijftiende dag van de tweede maand na hun vertrek uit Egypte bereikten ze de woestijn van Sin, die tussen Elim en de Sinai ligt. Daar in de woestijn begon het volk zich opnieuw te beklagen. Had de Heer ons maar laten sterven in Egypte,' zeiden ze tegen Mozes en Aäron. 'Daar waren de vleespotten tenminste gevuld en hadden we volop brood te eten. U hebt ons alleen maar naar de woestijn gebracht om ons hier allemaal van honger te laten omkomen.' De Heer zei tegen Mozes: 'Ik zal voor jullie brood uit de hemel laten regenen. De mensen moeten er dan elke dag op uit gaan om net zo veel te verzamelen als ze voor die dag nodig hebben. Daarmee stel Ik hen op de proef: Ik wil zien of ze zich aan mijn voorschriften houden (....) Diezelfde avond kwamen er grote zwermen kwartels aangevlogen, die in het kamp neerstreken, en de volgende morgen lag er overal rond het kamp dauw. Toen de dauw opgetrokken was, bleek de woestijn bedekt met een fijn, schilferachtig laagje, alsof er rijp op de aarde lag. 'Wat is dat?' vroegen de Israëlieten elkaar toen ze het zagen; ze begrepen niet wat het was. Mozes zei tegen hen: 'Dat is het brood dat de Heer u te eten geeft. De Heer heeft bepaald dat ieder ervan kan verzamelen wat hij nodig heeft. Iedereen mag er één omer van nemen voor elke persoon die bij hem in de tent woont.' De Israëlieten deden dat. De een verzamelde veel, de ander weinig. Toen ze het namaten, hadden zij die veel verzameld hadden niet meer dan een omer, en zij die weinig verzameld hadden niet minder, terwijl toch iedereen zo veel had genomen als hij nodig had. Mozes verbood om ook maar iets ervan tot de volgende dag te bewaren. Sommigen luisterden niet naar hem en bewaarden toch iets; de volgende morgen zat het vol wormen en stonk het. Mozes werd woedend op hen.

Matteüs 20: 1-16 (NBV21)

Het is met het koninkrijk van de hemel als met een landheer die er bij het ochtendgloren op uit trok om dagloners voor zijn wijngaard te zoeken. Nadat hij met de arbeiders een dagloon van één denarie overeengekomen was, stuurde hij hen naar zijn wijngaard. Drie uur later trok hij er opnieuw op uit, en toen hij anderen werkloos op het marktplein zag staan, zei hij ook tegen hen: "Gaan jullie ook maar naar mijn wijngaard, de betaling zal rechtvaardig zijn." En ze gingen erheen. Rond het middaguur ging hij er nogmaals op uit, en drie uur later weer, en handelde als tevoren. Toen hij tegen het einde van de dag nog eens op weg ging, trof hij een groepje dat er nog steeds stond. Hij vroeg hun: "Waarom staan jullie hier de hele dag zonder werk?" "Niemand heeft ons ingehuurd," antwoordden ze. Hij zei hun: "Gaan jullie ook maar naar de wijngaard." Toen de avond gevallen was, zei de heer van de wijngaard tegen zijn rentmeester: "Roep de arbeiders bij je en betaal hun het loon uit. Begin daarbij met de laatsten en eindig met de eersten." En zij die er vanaf het einde van de dag waren, kwamen naar voren en kregen ieder een denarie. En toen zij die als eersten waren gekomen naar voren stapten, dachten ze dat zij wel meer zouden krijgen. Maar ook zij kregen ieder die ene denarie. Toen ze het geld hadden aangenomen, gingen ze bij de landheer hun beklag doen: "Die laatsten hebben één uur gewerkt en u behandelt hen zoals u ons behandelt, terwijl wij het onder de brandende zon de hele dag hebben volgehouden." Hij antwoordde een van hen: "Vriend, ik behandel je toch niet onrechtvaardig? Je hebt toch ingestemd met het loon van één denarie? Neem wat je toekomt en ga. Ik wil aan die laatsten hetzelfde geven als aan jou. Of

mag ik met mijn geld niet doen wat ik wil? Ben je jaloers omdat ik goed ben?” Zo zullen de laatsten de eersten zijn en de eersten de laatsten.’

Overweging

“Jullie kunnen niet God dienen én de mammon”, zegt Jezus in de Bergrede. Die woorden vervullen me met ongemak. Want is dat niet precies wat ik, wat wij, proberen te doen? We delen het verlangen naar een betere wereld. Een wereld van vrede en gerechtigheid. We zingen erover, bidden ervoor en zetten ons ervoor in. Tegelijkertijd dienen velen van ons, ikzelf in ieder geval, ook de mammon. Daar ontkomen we niet aan in de tijd waarin we momenteel leven. Een tijd waarin geld en goed centraal staan.

We leven in een consumptiemaatschappij. Hoe leuk is het niet om de stad in te gaan of rond te neuzen in een webwinkel? Om een cadeautje te kopen voor iemand anders of voor jezelf? Waar boodschappen doen vroeger gezien werd als een vervelend klusje dat aan de kinderen werd uitbesteed, is nieuwe spullen kopen tegenwoordig iets leuks en shoppen een hobby. Op beleidsniveau staat geld centraal. Economische groei – meer geld dus – is een belangrijk beleidsdoel van de overheid. Groene groei in de betere gevallen, maar groei niettemin. Koopkracht is een veel gehoord woord in Den Haag. En als de staatsschuld te hoog is, kan dat een reden zijn om niet te investeren in zorg, onderwijs of ontwikkelingshulp. Geld bepaalt dus de richting van het overheidsbeleid, en daarmee van onze samenleving. Geld en goed staan zo centraal in deze tijd dat we er niet aan ontkomen ook de mammon te dienen.

Toch is het dienen van de mammon van alle tijden. Jezus waarschuwde zijn volgelingen er tweeduizend jaar geleden al voor. Dus wat maakt het voor ons mensen zo verleidelijk om de mammon te aanbidden? Natuurlijk, geld en materiële rijkdom staan in veel maatschappijen symbool voor status en succes. En succes en status zijn verleidelijk. Maar er is, denk ik, ook iets anders dat ons steeds doet verlangen naar meer. Laten we daarvoor kijken naar het verhaal uit Exodus. De Israëlieten trekken al zes weken door de brandende woestijn, niet wetend waarheen. Ze hebben vreselijke honger. Zo erg, dat ze smeken om de dood. Ze kunnen niet meer. Dan laat God het brood uit de hemel regenen. Van dat brood mogen ze pakken wat ze voor die dag nodig hebben, maar ze mogen niets bewaren. Sommigen doen dat toch en Mozes wordt woedend op hen. Maar ik snap die mensen wel. Stel dat je wekenlang hongerlijdt en je vindt eindelijk wat voedsel. Zou je er dan werkelijk op vertrouwen dat je morgen weer te eten hebt? Of toch maar wat bewaren voor de zekerheid? Ik zou het wel weten. Schaarste wakkert onze overlevingsinstincten aan. We leggen voorraden aan en sparen ons geld om onvoorziene omstandigheden het hoofd te kunnen bieden. Om wat achter de hand te hebben in moeilijke tijden. Om ons ervan te verzekeren dat we in de toekomst niets tekort zullen komen. Sparen geeft een gevoel van veiligheid. Maar tegelijkertijd gaat dat oppotten ten koste van anderen, zoals pijnlijk duidelijk werd in coronacrisis. In arme landen was er een tekort aan vaccins doordat rijke landen voorraden aanlegden. Voorraden die later gedeeltelijk vernietigd moesten worden.

Volgens Sartre is het hele menselijke avontuur een bittere strijd tegen de schaarste. Schaarste zorgt dat we in een overleefstand komen, en precies dat wordt in de huidige maatschappij uitgebuit. Van allerlei producten worden *limited editions* uitgegeven. Webwinkels proberen ons te verleiden tot aankoop met teksten als ‘nog maar twee beschikbaar’. Er worden zelfs partijen gloednieuwe auto’s en kleding verwoest om de producten schaars te houden. Hier wordt letterlijke of vermeende schaarste gecreëerd. Bovendien wordt onze angst om te kort te komen gevoed door het internet en de sociale media. We vergelijken onszelf meer met anderen dan ooit tevoren. En het is niet zozeer de objectieve realiteit maar de vergelijking met anderen die bepaalt hoe tevreden wij zijn met onze eigen situatie.¹ Dat zien we ook bij de werkers in de wijngaard. De dagloners die de hele dag

¹ In de sociale psychologie staat dit verschijnsel bekend als ‘relatieve deprivatie’.

gewerkt hebben, krijgen het afgesproken loon. De enige reden dat zij ontevreden zijn, is dat zij zich vergelijken met anderen.

Kortom, we leven in een cultuur waarin het schaarstedenken, en breder, het denken vanuit een tekort overheerst. Dat beperkt zich niet tot materiële goederen. Wie van ons voelt zich niet weleens gekwetst of tekortgedaan doordat een ander ons te weinig tijd, liefde of aandacht geeft? Ook zijn er allerlei slogans die appelleren aan een gevoel van tekort. Zo worden we aangespoord om een betere, of zelfs de beste versie van onszelf te worden. Om meer, zo niet alles, uit het leven te halen. Zoals Oosterhuis het zegt: "Een mens te zijn op aarde is zoeken, nooit verzadigd zijn." Maar als dat zo is, wat kunnen we daar dan tegenoverstellen?

Het verhaal van het manna in de woestijn kan daarbij wellicht inspiratie bieden. God draagt de Israëlieten op om zoveel voedsel te verzamelen als ze die dag nodig hebben. Niet meer, maar ook niet minder. Daarmee daagt het verhaal ons uit om onszelf de vraag te stellen: Wat heb ik nu eigenlijk echt nodig? Hoeveel is voor mij genoeg? Het denken vanuit schaarste kan dan plaatsmaken voor een besef van wat genoeg is. Vaak, maar niet altijd, zal dat tot de conclusie leiden dat wij eigenlijk genoeg hebben. En dat geeft rust: het bevrijdt ons van de angst om tekort te komen en van de onrust en gejaagdheid die gepaard gaan met het verlangen naar meer.

Bovendien kan er vanuit een besef van ons genoeg ruimte ontstaan voor het perspectief van een ander. Voor het perspectief van degenen die tot de pijnlijke conclusie komen dat zij niet genoeg hebben om de dag door te komen. Laten we nog eens teruggaan naar de werkers in de wijngaard. De boosheid van de arbeiders van het eerste uur is heel invoelbaar. Het is toch ook onrechtvaardig?! Het is toch ook niet eerlijk als iemand die één uur werkt evenveel betaald krijgt als een collega die de hele dag werkt. Dat is echter een meritocratische blik op rechtvaardigheid. Rechtvaardigheid als loon naar werken. Maar laten we ons eens verplaatsen in de dagloners die pas later uitgekozen worden. Dagloners waren mensen die er iedere dag op uit trokken om te kijken of er werk was. Zij hadden geen vast of tijdelijk contract en er was geen sociaal vangnet. Geen werk betekende geen inkomsten. De arbeiders van het eerste uur hebben weliswaar de hele dag in de brandende zon gewerkt, maar zij hadden ook 's ochtends vroeg al de zekerheid dat zij genoeg zouden hebben om die dag rond te komen. Dat geldt niet voor de arbeiders die later gekozen werden. Die stonden urenlang in de brandende zon, zich wanhopig afvragend of zij hun kinderen die avond wel te eten konden geven. Een enorme mentale belasting. En betekent rechtvaardigheid niet eigenlijk ook dat ook zij krijgen wat ze die dag nodig hebben? Wanneer we het Grieks letterlijk vertalen, zegt de landheer tegen de latere arbeiders: "Ik zal jullie geven wat rechtvaardig is." En wat volgens de landheer rechtvaardig is, is dat ook zij hun dagelijks brood krijgen. Dat is een mildere kijk op rechtvaardigheid. Zoals Verheij betoogt, is het Bijbelse concept van rechtvaardigheid niet een meritocratisch loon naar werken, maar een dagloon voor ieder.

Wanneer de werkers van het eerste uur beseffen dat zij genoeg hebben, ontstaat er misschien begrip voor de positie van degenen die later komen. En gunnen zij hun misschien ook hún dagelijkse brood. Wie weet gaan de werkers van het eerste uur zelfs hun bevoorrechte positie inzien. Want het is ongetwijfeld niet voor het eerst dat zij direct gekozen worden. Dat zullen iedere dag de sterkste en fitste mensen zijn. Wanneer we leven vanuit een genoeg, gaan we misschien inzien dat wat wij bezitten maar voor een heel klein deel onze eigen verdienste is. Maar dat we vaak ook geluk hebben, door de plaats waar onze wieg stond, doordat wij talenten hebben die toevallig in deze samenleving gewaardeerd worden of doordat wij fysiek en mentaal sterk genoeg zijn om werk aan te kunnen. Wanneer we leven vanuit een genoeg, gaan we misschien inzien dat wij vaak oogsten wat we niet hebben gezaaid. En dat veel ons is toegevallen.

Tot slot: alleen wanneer wij beseffen waaraan wij genoeg hebben, kunnen we oog krijgen voor de

overvloed in ons leven. Voor alle dingen die wij niet werkelijk nodig hebben, maar die ons erbij gegeven worden. Dat geeft vreugde. En het besef dat wij vaak oogsten wat wij niet hebben gezaaid, kan helpen om anderen in die vreugde en overvloed te laten delen. Leven vanuit een genoeg maakt leven vanuit overvloed mogelijk. En dat is niet leven om meer te krijgen. Immers, “wie maar leeft om meer te krijgen, die zal sterven aan zijn eigen overvloed”. Leven vanuit overvloed is onszelf de vraag stellen: Hoe kunnen wij onze overvloed gebruiken om ons eigen leven en vooral dat van anderen te verrijken? “Om elkaar te bevrijden en doen leven”? Geld is op zichzelf namelijk niets waard. Het zijn maar stukjes metaal, papiertjes of cijfertjes op een scherm. Maar wat is voor ons wel van waarde? Hoe ziet dat visioen van een wereld van vrede en gerechtigheid er in onze ogen uit? En hoe kunnen we onze overvloed inzetten om daaraan bij te dragen? Door op die manier te leven lossen we niet in een klap alle wereldproblemen op. Maar Verheij spoort ons aan daar niet moedeloos van te worden. Volgens hem staan we voor een keuze: we kunnen onszelf en onze acties zien als druppels op een gloeiende plaat, maar ook als de druppels die de emmer kunnen doen overlopen.

Amen.

Het boek geld en goed van Alain Verheij was een belangrijke inspiratiebron bij deze overweging.

Slottekst:

Niets is genoeg voor wie genoeg te weinig is.
Epicurus

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekkesialeiden.nl
info@ekkesialeiden.nl